

XX століття / Г. М. Лебединець // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). – Вип. 10 (51) 14.: зб. наук. праць / за ред. Г. М. Арзютова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – С. 64-67.

4. **Потапенко О.М.** Становлення та розвиток теорії і практики підготовки логопедичних кадрів в Україні у другій половині XX століття / О. М. Потапенко // Логопедія : Науково-методичний журнал. - 2012. - N 2. - С. 72-77.

5. **Шевченко О.** Розвиток логопедичної допомоги в Україні // Дефектологія. – 2003. – №2. – С.49-52.

References

1. **Adamenko O.V.** Ukrayins'ka pedahohichna nauka v druhiy polovyni KhKh stolittya: Monohrafiya. – Luhans'k: Al'ma-mater, 2005. – 704 s.

2. **Vernyudub R.M.** Naukovo-doslidnyts'ka diyal'nist' u strukturi zabezpechennya profesiynoyi pidhotovky vchytelya // Vyshcha osvita Ukrainy – 2012. - #1. S. 49-55.

3. **Lebedynets' H.M.** Naukovo-doslidnyts'ka diyal'nist' vykladachiv vyshchych navchal'nykh zakladiv Ukrainy u 60-90 rr. KhKh stolittya / H. M. Lebedynets' // Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoy kul'tury (fyzichna kul'tura i sport). – Vyp. 10 (51) 14.: zb. nauk. prats' / za red. H. M. Arzyutova. – K. : Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2014. – S. 64-67.

4. **Potapenko O.M.** Stanovlennya ta rozvytok teoriyi i praktyky pidhotovky lohopedychnykh kadriv v Ukraini u druhiy polovyni XX stolittya / O. M. Potapenko // Lohopediya : Naukovo-metodychnyy zhurnal. - 2012. - N 2. - S. 72-77.

5. **Shevchenko O.** Rozvytok lohopedychnoyi dopomohy v Ukraini // Defektolohiya. – 2003. – #2. – S.49-52.

Ковальчук Ж.М. Становление и развитие специального образования в Украине: исторический обзор

В статье рассмотрены этапы становления системы специального образования в Украине, определены основные направления ее модернизации и усовершенствования. Проанализированы ряд работ отечественных ученых, занимавшихся вопросами развития и реформирования специального образования. Осуществлен анализ становления системы коррекционного образования в Украине в историческом аспекте. Определены основные специализации, по которым осуществлялась подготовка коррекционных педагогов в Украине. Сделан акцент на необходимости критического анализа историко-педагогических условий развития логопедической науки в Украине как определенного опыта для творческого осмысления в ходе современной модернизации специального образования в нынешней социально-экономической, общественно-политической и культурологической ситуации.

Ключевые слова: специальное образование, логопедическая наука, подготовка коррекционных педагогов, подготовка специалистов, научная деятельность.

Kovalchuk Zhanna. Formation and development of the special education in Ukraine: historical overview

The stages of system of special education's formation in Ukraine are considered in the article, the main directions of its modernization and improvement are determined. Numbers of Ukrainian scientists' works dealing with the development and reform of special education were analysed. The analysis of the formation of the system of correctional education in Ukraine in the historical aspect was carried out. The main specializations on which the correctional teachers trained in Ukraine were determined. The emphasis was placed on the need for a critical analysis of the historical and pedagogical conditions for the development of speech therapy in Ukraine as a definite experience for the creative understanding in the course of nowadays modernization of special education in the current socio-economic, socio-political and cultural situation.

Keywords: special education, logopedic science, correctional pedagogues' training, training of specialists, scientific activity.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2017 р.

Статтю прийнято до друку 27.04.2017 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Шеремет М.К.

УДК: 376.36

Марченко І. С., Засулько І. О.

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ІЗ АЛАЛІЄЮ

У статті розглядається проблема комунікативного розвитку дітей із алалією. Визначено поняття «комунікація», її види та форми, онтогенез комунікативно-мовленнєвої діяльності. Представлено етапи розвитку комунікативної діяльності дітей із однією мовною формою та дорослими в нормі. Особлива увага приділяється характеристиці мотивів, засобів і комунікативних вмінь на кожному віковому етапі. В статті описуються особливості становлення експресивно-мімічних, предметно-дійових і мовленнєвих засобів спілкування у дітей із

нормальним мовленнєвим розвитком і дітей із алалією. Зазначені види комунікативних бар'єрів. Подано аналіз літератури стосовно залежності успішності спілкуванні від стану сформованості комунікативних навичок і комунікативної активності, від сформованості мовленнєвих умінь, здатності застосовувати мовні засоби у відповідності цих вмінь до вікових нормативів. Висвітлено труднощі у комунікації дітей із алалією, виникають внаслідок мовленнєвого недорозвинення, обмеженого словникового запасу, порушення граматичної будови мови, порушення засвоєння синтагматично та парадигматично організованих мовних знаків. Дітям із алалією притаманні труднощі у комунікативній діяльності, що зумовлюють низьку ініціативність у міжособистісних стосунках з однолітками, неспроможність бути повноцінним партнером у грі, виразити словами свої погляди та почуття. Водночас у статті показано, що діти з алалією демонструють недостатній рівень сформованості мовних засобів: недостатність словникового запасу, експресивний та пасивний аграматизм, труднощі в звуковому оформленні слів. Безпосереднє вивчення особливостей комунікативного розвитку дітей із алалією дає змогу комплексно підійти до діагностики порушень комунікації цієї категорії дітей.

Ключові слова: комунікація, комунікативний розвиток, діти із алалією.

Загально визнано, що найважливішим фактором загального психічного розвитку дитини є комунікація, яка відіграє вирішальну роль у збагаченні змісту та структури людської свідомості. На вагому роль комунікації у психічному розвитку дитини неодноразово наголошували Божович Л.І., Виготський Л.С., Лісіна М.І., Мухіна В.С., Смірнова О.О., Філічева Т.Б., Щелованов М.М., Ельконін Д.Б..

Комунікація – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами, спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів із метою передачі та одержання інформації. Комунікаційний процес реалізується за допомогою певних засобів - знакових систем. За критерієм знакових систем можна виділити вербальне та невербальне спілкування [5].

Комунікативна взаємодія людей відбувається переважно у вербальній (словесній) формі. Вербальне спілкування – усне, словесне спілкування, учасники якого обмінюються висловлюваннями щодо предмета спілкування. Вербальна комунікація використовує як знакову систему людської мови, так і природну звукову мову, тобто систему фонетичних знаків. До вербальних засобів комунікації відносяться писемне та усне мовлення, аудіювання. Усне мовлення та письмо беруть участь у виробництві тексту (процес передачі інформації), а слухання та читання – у сприйнятті тексту, закладеної в ньому інформації. Форми мовної комунікації нечисленні і залежать від спрямованості мовленнєвого потоку. Зазвичай виділяють три таких форми: монолог, діалог, і полілог.

Але потрібно зауважити, що значну частину інформації ми отримуємо невербальним шляхом, навіть не задумуючись над тим, як ми це робимо.

Невербальне спілкування – обмін інформацією між людьми за допомогою немовленнєвих комунікативних елементів (жестів, міміки, виразу очей, постави та ін.), які разом із засобами мови забезпечують створення, передавання та сприйняття повідомлень. Невербальні засоби комунікації поділяють на кінетичні (поза, жести, міміка, хода), екстралінгвістичні (інтонація, гучність, тембр, пауза), тактичні (потискання рук, поплескування) та просемічні (дистанція, орієнтування під час комунікації).

Часто під час здійснення комунікативного акту ми стикаємося з певними перешкодами, які заважають нам отримати певну інформацію. Ці перешкоди Орбан-Лембрик Л.Е. називає комунікативними бар'єрами. Куніцина В.М комунікативні бар'єри визначає як переважно зовнішні фактори, що порушують спілкування. Каверін С.М., Куценко В.М., Орбан-Лембрик Л.Е. виділяють такі комунікативні бар'єри спілкування: логічний, фонетичний, семантичний, стилістичний.

Логічний бар'єр виникає тоді, коли партнери не знаходять спільної мови. Тобто кожен партнер має свою точку зору на предмет спілкування, яка може не збігатися з позицією партнера. Окрім того, одні й ті ж самі слова за тієї чи іншої ситуації можуть мати зовсім інший зміст, який є завжди індивідуально-особистісним: він зароджується у свідомості того, хто говорить, але не обов'язково є зрозумілим тому, хто слухає.

Фонетичний бар'єр – це перешкода, яка створюється особливостями мови того, хто говорить, виникає тоді, коли учасники комунікативного процесу розмовляють різними мовами й діалектами, мають відхилення від прийнятої норми у вимові і дикції, порушення граматичної будови речень. Цей бар'єр можуть породити також невиразне мовлення, зловживання великою кількістю звуків-паразитів, занадто

швидке і гучне/тихе мовлення.

Семантичний бар'єр виникає коли партнери користуються одними й тими ж знаками (і словами також) для позначення абсолютно різних речей. Семантичний бар'єр – це, по-перше, проблема жаргонів і сленгів, по-друге, він викликається обмеженим лексиконом у одного з співрозмовників, по-третє, його причинами можуть бути соціальні, культурні, психологічні, національні, релігійні, професійні, групові та інші особливості спілкування.

Стилістичний бар'єр виникає в разі невідповідності стилю мовлення комунікатора й ситуації спілкування або стилю мовлення й актуального психологічного стану реципієнта. Стилістичний бар'єр може виникнути й за умови, коли форма комунікації та її зміст не відповідають одне одному. Стилістичний бар'єр виникає й тоді, коли інформація передається науково-канцелярським стилем, який зрозуміліший під час читання й утруднений у слуховому сприйнятті [8].

На вагому роль спілкування у психічному розвитку дитини неодноразово вказували Н. М. Аксаріна, Л. С. Виготський, А. В. Запорожець, О. М. Леонтьєв, М. І. Лісіна, В. С. Мухіна, А. Г. Рузьська, О.О. Смірнова, Д. Б. Ельконін та інші вчені.

Онтогенез комунікативно-мовленнєвої діяльності поділяють на кілька етапів.

I етап – ініціальний, він охоплює період від 10 до 18 місяці життя. Його основний зміст – оволодіння найпростішими навичками мовленнєвого спілкування за допомогою самих елементарних, неструктурованих форм висловлювань. На **II етапі**, ранньому (18-30 міс.), у дитина починає формуватися мовна система, включаючи підсистеми мовних засобів, і продовжується удосконалення навичок мовленнєвого спілкування. **III етап** – середній (30 міс. – 6 років), характеризується завершенням формування мовної здатності та досягненням досить високого рівня мовної та комунікативно-мовленнєвої компетентності, в цей час починається формування метамовних навичок (Гвоздєв А. Н., Жукова Н. С., Мастюкова Є. М., Филічева Т. Б., 1990, Stern W., Ingram D.). Ельконін Д. Б., Узнадзе Д. Н., Леонтьєв А. А., Лісіна М. І., Piaget J.) виділяють ще й **IV етап** – пізній (6-12 років), його основним змістом є вдосконалення прагматики мови в широкому діапазоні комунікативних і соціальних ситуацій, оволодіння практичними навичками побудови складноорганізованих зв'язкових текстів, розвиток контекстної монологічного мовлення, освоєння писемного мовлення [3].

На кожному етапі існує своя форма спілкування дитини з дорослими (Лісіна М.І.). Перша форма спілкування дитини з дорослим – **ситуативно-особистісна**. Вона охоплює перше півріччя життя, "комплекс похваллення" – форму поведінки, що включає в якості компонентів спілкування погляд в обличчя, посмішку, вокалізації і рухове похваллення. Основна потреба – потреба в увазі та доброзичливості дорослого. Мотиви спілкування немовляти – особистісні; операції, за допомогою яких здійснюється спілкування – експресивно-мімічні. На зміну ситуативно-особистісної форми спілкування приходить **ситуативно-ділова форма спілкування**, що характеризується потребою у співпраці зі старшими, діловими мотивами. Вона є основою взаємодії дитини до трьох років. У цей період спілкування з дорослим супроводжує інші види діяльності, переважно маніпулятивно-предметну. Провідним мотивом є діловий мотив спілкування, що поєднується з мотивами пізнавальними, особистісними. Наступною формою спілкування є **позаситуативно-пізнавальна**, провідна у віці від трьох до п'яти років. Ця форма взаємодії забезпечується пізнавальними мотивами та мовленнєвими засобами комунікації. Основною потребою, що задовольняється у процесі цього спілкування, є потреба у визнанні та повазі дорослого, який є для дитини джерелом нових знань і уявлень про світ. У віці шести-семи років позаситуативно-пізнавальна форма спілкування змінюється на **позаситуативно-особистісну форму**, яка є найвищим досягненням комунікативної діяльності в дошкільному дитинстві. Вона задовольняє мотиви пізнання соціального світу. Дитина прагне до взаєморозуміння та співчуття з дорослим. Ця форма спілкування формується на базі особистісних мотивів і здійснюється за допомогою мовленнєвих засобів спілкування [6].

Разом з цим у дошкільному дитинстві послідовно змінюються три якісних рівні в спілкуванні дітей із однолітками. Перший з них – **емоційно-практичне спілкування** (другий-четвертий роки життя). В межах цієї форми зміст потреби в спілкуванні зберігається з раннього віку: дитина чекає від однолітка співучасті у своїх забавах і прагне самовираження. Основними засобами спілкування дітей у цей період є експресивно-виразні рухи. Мовлення супроводжують жести, міміка. Емоційно-практичне спілкування є

ситуативним. Формою спілкування у віці після чотирьох років у дітей однолітків є **ситуативно-ділова** – найтипівіша для дошкільного дитинства. Роль спілкування з однолітками зростає серед всіх інших видів активності дитини. Це пов'язано з подальшим розвитком провідної діяльності дітей, появою сюжетно-рольової гри, яка стає колективною. Контактуючи з однолітками, діти прагнуть налагодити між собою ділове співробітництво. Ця спрямованість і є основним змістом їхньої комунікативної потреби – потреби в співробітництві. Важливого значення також набуває потреба у повазі однолітка та пізнанні. Серед засобів спілкування починають переважати мовні, які мають ситуативний і емоційно забарвлений характер. У кінці дошкільного віку (6-7 років) у дітей формується **позаситуативно-ділова форма** спілкування з однолітками. В межах такого спілкування дошкільники використовують всі три види засобів спілкування, провідне місце серед яких належить мовленню. Збільшується кількість позаситуативних контактів, мовленнєвих звернень до ровесника. Між старшими дошкільниками виникає дружба. І спілкування розгортається у процесі спільної гри, продуктивної діяльності, що і визначає його діловий характер [6; 9].

Отже, у спілкуванні з дорослими дитина засвоює історично соціальний досвід, а вступаючи в контакти з ровесниками, збагачує його, де здобуває не тільки якісно нові знання, а й оволодіває мовленнєво-комунікативними вміннями, починає усвідомлювати себе як суб'єкта у системі соціальних відносин. Завдяки взаємодії з дорослими, однолітками дитина задовольняє свою найважливішу потребу, а саме: потребу в спілкуванні, удосконалює свої психічні, когнітивні можливості та виходить на більш високий рівень свого розвитку.

На думку М. І. Лісіної, процес становлення у дітей мови як засобу спілкування, зазнає впливу багатьох чинників. Вирішальну роль в становленні мовленнєвих умінь відіграють чинники комунікативного характеру. Комунікативні фактори впливають на розвиток мовленнєвої діяльності у дітей у будь-якому віці та при будь-якому мовленнєвому порушенні.

Результати логopedичних досліджень Жукової Н. С. (1998), Коноплястої С. Ю., Левіної Р. Є. (1968), Мастюкової О. М. (1998), Соботович Є. Ф. (1987), Тарасун В. В. (1998; 2004), Тищенко В. В. (2006), Філічевої Т. Б. (1998), Шеремет М. К. (2003;2007) свідчать про відхилення у формуванні звуковимови, фонематичного слуху, лексичної і граматичної сторін мовлення у дітей із системним порушенням мовлення, що означає наявність у них різних комунікативних бар'єрів (фонетичних, семантичних, логічних, стилістичних) різного ступеню тяжкості [7].

До числа найбільш важких системних розладів мовлення центрального ґенеза відноситься **алалія**, в структурі якої поєднуються складні дефекти моторики, сприймання, специфічні недоліки пізнавальної діяльності (мислення, пам'яті, уваги), мотивації до мовленнєвої комунікації і грубі дефекти операційного складу діяльності засвоєння й використання мовлення в процесі сприймання та продовження мовленнєвих висловів (Трауготт Н.М, Соботович Є.Ф., Самойлова І.П, Мастюкова О.М., Білова-Давид Р.О., Орфінська В.К. та інші).

Діти з алалією значно відстають за термінами та за якістю мовленнєвого розвитку від норми. Їм важко розвинути свої когнітивні та психічні процеси, у таких дітей важче проходить адаптація в соціумі. Їм важче встановлювати контакти з оточенням, контролювати свою поведінку та мовлення.

Ці діти мають обмежений набір слів і синтаксичних конструкцій, вони відчувають значні труднощі в програмуванні висловлювання, синтезування окремих елементів в структурне ціле і в доборі матеріалу з певною метою. Це зумовлює недостатній розвиток вміння зв'язно та послідовно викладати свої думки. Їх спонтанний мовленнєвий розвиток протікає уповільнено та своєрідно, внаслідок чого різні ланки мовленнєвої системи залишаються несформованими. Це обмежує мовленнєві контакти дитини з дорослими та однолітками, перешкоджає здійсненню повноцінної комунікативної діяльності.

Дослідники (Жукова Н.С., Мастюкова О.М., Філічева Т.Б.) відзначають, що при алалії у дітей виникають проблеми на кожній фазі мовленнєвого розвитку. При цьому відставання мовленнєвих умінь у дітей із алалією знижує рівень комунікативних умінь. Замкнутість, боязкість, нерішучість, сором'язливість, імпульсивність, емоційність, агресивність у свою чергу породжують особливі риси мовної поведінки: відсутність ініціативи спілкування, обмежена контактність, уповільнене включення у ситуацію спілкування, невміння підтримувати бесіду та вслухатися в мовлення співрозмовника, відсутність вміння домовлятися про будь-що, труднощі в розумінні змісту висловлювання

співрозмовника. Через мовленнєве порушення діти не можуть бути впевнені в собі і своїх можливостях; іноді такі діти відчувають ненависть до людей, які їх оточують. У них часто спостерігаються порушення в поведінці. Ці специфічні особливості дітей із алалією ускладнюють їх адаптацію в соціумі та роблять неможливим процес комунікації, як зі своїми однолітками, так і з дорослими людьми [2].

Л.Г. Соловйова звертає увагу на те, що у дітей із алалією найбільші труднощі виникають в організації своєї мовленнєвої поведінки. Ці труднощі негативно позначаються на спілкуванні з однолітками та дорослими людьми. Діти не завжди цілком розуміють звернене мовлення, їм складно відповісти на запитання та досить важко відстежити смисловий ланцюжок мовленнєвого спілкування. На думку дослідниці, саме внаслідок цього у дітей із алалією виникають серйозні проблеми використання мови як засобу спілкування [11].

О.Ф.Архіпова, О.М.Мастюкова зазначають, що у зв'язку з відсутністю або бідністю лепету в ранньому онтогенезі у дітей не формуються власне передумови для оволодіння мовленням, що утруднює процес раннього комунікативного розвитку, емоційного спілкування з дорослим зокрема. У подальшому ці діти для задоволення потреби в спілкуванні користуються невербальними засобами: мімікою, жестами, вокалізаціями [2].

Завдяки дослідженням Гаркуші Ю. Ф. (2003), Гріншпун Б. М. (1988), Грибової О. Є. (1995), Ковилова О. В. (2013), Коржевіна В. В. (2003), Кривов'яз І. С. (1996), Павлова О. С. (1998), Соловйової Л. Г. (1998), Федосєєва О. Г. (1999), Халілова Л. Б. (1990) доведено, що для дітей із алаліями характерна затримка у розвитку комунікативних вмінь, зниження комунікативної потреби, специфічні труднощі у встановленні міжособистісних відносин з ровесниками та дорослим. Аналіз й узагальнення даних загальних і спеціальних досліджень у галузі вікової і соціальної психології дозволив констатувати у дітей з алаліями такі види труднощів у спілкуванні:

- труднощі в орієнтуванні в умовах спілкування і в змісті висловлювання;
- плануванні і реалізації комунікативної програми, контролі за нею;
- невміння продуктивно організувати спілкування, недостатність ініціювання контактів;
- негативізм, протестна форма поведінки у різних ситуаціях спілкування [7].

Таким чином, описуючи комунікативну сферу дітей із алалією, можна сказати, що їм притаманні зниження потреби у спілкуванні з дорослими та однолітками, невміння орієнтуватися у ситуації спілкування, негативізм, домінування ситуативно-ділової форми спілкування, шаблонність, наявність необґрунтованих пауз у мовленні, поодинокість випадків активної вербальної комунікації, повторення фраз, труднощі у використанні невербальних засобів спілкування, нездатність оцінювати висловлювання інших, що створює труднощі розвитку особистості дитини-алаліка та її подальшої соціалізації у суспільстві. Це обумовлює необхідність ранньої корекційної роботи з розвитку комунікативних умінь і навичок зазначеної категорії дітей.

Використана література

1. **Грибова О.Е.** К проблеме анализа коммуникаций у детей с речевой патологией // Дефектология.— 1995, № 6. — 199с.
2. **Жукова Н.С., Мастюкова Е.М., Филочева Т.Б.** Логопедия. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников. — Екатеринбург: АРД ЛТД, 1998. — 320 с.
3. **Корнєв А.Н.** Основы логопатологии дитячого віку: клінічні та психологічні аспекти. - СПб.: Речь. - 380 с: ил., 2006
4. **Куницына В. Н.** Нарушения, барьеры, трудности межличностного неформального общения // Актуальные проблемы психологической теории и практики. – 1995. – № 2. – С. 69-72.
5. **Лингвистический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой.** — М.: Советская энциклопедия, 1990. —260 с.
6. **Лисина М.И.** Проблемы онтогенеза общения. - М.: Педагогика, 1986. -144 с.
7. **Мартиненко І.В.** Проблема труднощів у спілкуванні в загальних та спеціальних психологічних дослідженнях / І. В. Мартиненко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – No27. – С. 215 – 225.
8. **Орбан-Лембрик Л.Е.** Соціальна психологія. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. – К.: Либідь, 2004 – 573 с.
9. **Смирнова Е.О.** Особенности общения с дошкольниками: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений.- М.: Издательский центр «Академия», 2000. - 160 с.

10. Соловьева Л.Г. Диалогическое взаимодействие дошкольников с речевыми нарушениями //Дефектология. — 2007. — № 4. — 45с.
11. Соловьева Л. Г. Особенности коммуникативной деятельности детей с общим недоразвитием речи //Дефектология. - 1996. - № 1. – С.62-66.
12. Соботович Е.Ф. Нарушения речевого развития у детей и пути их коррекции: учебно-методическое. - Киев : ИСИО, 1995. - 202 с.

References

1. Hrybova O.E. K probleme analiza kommunykatsyy u detey s rechevoy patolohyey // Defektolohyya.— 1995, № 6. — 199s.
2. Zhukova N.S., Mastjukova E.M., Fylycheva T.B. Lohopedyya. Preodolene obshcheho nedorazvytyya rechy u doshkol'nykov. — Ekaterynburh: ARD LTD, 1998. — 320 s.
3. Korniyev A.N.. Osnovy lohopatolohii dytyachoho viku: klinichni ta psykholohichni aspekty. - SPb.: Rech'. - 380 s: yl., 2006
4. Kunytsyna V. N. Narushenyya, bar'ery, trudnosti mezhlychnostnoho neformal'noho obshchenyya // Aktual'nye problemy psykholohycheskoy teoryy y praktyky. – 1995. – № 2. – S. 69-72. 5. Lynhvystycheskyy slovar' / Pod red. V.N. Yartsevov. — M.: Sovet'skaya éntsyklopedyya, 1990. —260 s.
6. Lysyna M.Y. Problemy ontogeneza obshchenyya. - M.: Pedahohyka, 1986. -144 s.
7. Martynenko I.V. Problema trudnoshchiv u spilkuvani v zahal'nykh ta spetsial'nykh psykholohichnykh doslidzhennyakh / I. V. Martynenko // Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 19. Korektsiyna pedahohika ta psykholohiya : zb. nauk. prats'. – Kyiv : NPU imeni M. P. Drahomanova, 2014. – No27. – S. 215 – 225.
8. Orban-Lembryk L.E. Sotsial'na psykholohiya. Kn. 1: Sotsial'na psykholohiya osobystosti i spilkuvannya. – K.: Lybid', 2004 – 573 s.
9. Smyrnova E.O. Osobennosty obshchenyya s doshkol'nykamy: Ucheb. posobyе dlya stud. sred. ped. ucheb. zavedenyy.- M.: Yzdatel'skyy tsentr «Akademyya», 2000. - 160 s.
10. Solov'eva L.H. Dyalohycheskoe vzaymodeystvyе doshkol'nykov s rechevymy narushenyamy //Defektolohyya. — 2007. — № 4. — 45s.
11. Solov'eva L. H. Osobennosty kommunykativnoy deyatel'nosti detey s obshchyn nedorazvytyem rechy //Defektolohyya. - 1996. - № 1. – С.62-66.
12. Sobotovych E.F. Narushenyya rechevoho razvytyya u detey y puty ykh korrektsyy: uchebno-metodycheskoe. - Kyev : YSYO, 1995. - 202 s.

Марченко И. С., Засулько И. А. Научно-теоретические основы проблемы коммуникативного развития детей с алалией.

В статье рассматривается проблема коммуникативного развития детей с алалией. Определено понятие «коммуникация», ее виды и формы, онтогенез коммуникативно-речевой деятельности. Представлены этапы развития коммуникативной деятельности детей со сверстниками и взрослыми в норме. Особое внимание уделяется характеристике мотивов, средств и коммуникативных умений на каждом возрастном этапе. В статье описываются особенности становления экспрессивно-мимических, предметно-действующих и речевых средств общения у детей с нормальным речевым развитием и детей с алалией. Указанные виды коммуникативных барьеров. Представлен анализ литературы по зависимости успешности общения от состояния сформированности коммуникативных навыков и коммуникативной активности, от сформированности речевых умений, способности применять языковые средства в соответствии этих умений возрастным нормативам. Обозначены трудности в коммуникации детей с алалией, возникающие вследствие речевого недоразвития, ограниченного словарного запаса, нарушения грамматического строя речи, нарушения усвоения синтагматическое и парадигматическое организованных языковых знаков. Детям с алалией характерные трудности в коммуникативной деятельности, обуславливающие низкую инициативность в межличностных отношениях со сверстниками, неспособность быть полноценным партнером в игре, выразить словами свои взгляды и чувства. В то же время в статье показано, что дети с алалией демонстрируют недостаточный уровень сформированности языковых средств: недостаточность словарного запаса, экспрессивный и пассивный Аграмматизм, трудности в звуковом оформлении слов. Непосредственное изучение особенностей коммуникативного развития детей с алалией позволяет комплексно подойти к диагностике нарушений коммуникации этой категории детей.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативный развитие, дети с алалией

Marchenko I., Zasunko I. Scientifically-theoretical basis of the problem of communicational development of children with alalia.

In the article we observe the problem of communicational development of children with alalia. The term «communication» is defined, also its types and forms, ontogenesis of communicational-speech activity. There are also phases of the normal development of communicational activity of children with peers and adults. Special attention is given to the characteristics of the motives, communicative means and skills in every age phase. In the article the features of forming of expressive-mimical, subject-active and communicational means of communication of children with normal speech development and children with alalia are described. Types of communicational barriers are mentioned. The analysis of literature, relative to the correlation between the success in communication and the condition of forming of communicational skills and activeness, the forming of speech abilities, and the ability to use the language means due to the age norms. The difficulties in the communication of children with alalia are shown, which originate due to the under-development of speech, limited word list, language grammar structure breaking, wrong acceptation of synthagmatic- and paradigm-organized language signs. Children with alalia have difficulties in communicational skills which cause low activity in internal relations with peers, inability to be a valuable partner in a game, to express the views and feelings with words. In the same time, the article describes that children with alalia demonstrate the insufficient level of the forming of communicational means: lack of word list, expressive and passive agramatism, the difficulties in a sound forming of the words. The direct studying of the special features of communicational development of children with alalia gives an ability to integrative diagnostics of the communicational disorders inside this category of children.

Keywords: communication, communicational development, children with alalia.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2017 р.

Статтю прийнято до друку 29.04.2017 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Шеремет М.К.

УДК: 376 – 056.36

Одинченко Л. К.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАВОВИХОВНОЇ РОБОТИ У ПОЗАКЛАСНИЙ ЧАС У СТАРШИХ КЛАСАХ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлено питання правового виховання учнів з вадами розумового розвитку у позаурочний час. На основі аналізу загальної та спеціальної психолого-педагогічної й методичної літератури встановлено актуальність проблеми правового виховання учнів для педагогічної теорії і практики. Визначено значущість правового виховання як фактору забезпечення повноцінного функціонування учнів з особливими освітніми потребами у соціумі, їхньої соціальної адаптації у навколишньому середовищі та суспільно-громадському житті. З'ясовано особливості реалізації правового виховання у практиці роботи спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів, розкрито форми та методи формування в учнів з порушенням розумового розвитку морально-правової свідомості і відповідної соціальної поведінки у позакласній виховній діяльності. Окреслено основні напрямки організації правовиховної роботи зі старшокласниками у позаурочний час в умовах спеціального навчального закладу інтернатного типу.

Ключові слова: правове виховання, спеціальна школа-інтернат, учні з порушенням розумового розвитку, позакласна робота .

У сучасних умовах ускладнення економічних і політичних процесів, соціальних відносин, зростання свідомості і відповідальності громадського суспільства особливого значення набуває проблема правового виховання підростаючого покоління.

Метою правового виховання учнів є формування у них правової культури громадянина вільної України. Правова культура особистості виражається в єдності правових знань, які адекватно відображають правову дійсність, емоційного соціально корисного відношення до правових явищ і правомірної поведінки.

Правове виховання в системі освіти, з одного боку, орієнтує на вирішення конкретних завдань сьогодення, а з іншого – прогнозує перспективу на майбутнє. Сутність правового виховання школяра саме у перспективності: необхідно навчити кожну молоду людину не тільки виконувати вимоги закону, але й проявляти активність у здійсненні встановленого правопорядку.

На жаль, доводиться констатувати, що суспільство стикається з такими явищами як масовий вияв правової антикультури, орієнтація на протиправний спосіб задоволення потреб, омолодження дитячої злочинності. Число скоєних злочинів неповнолітніми щороку зростає, причому, зробивши асоціальне діяння, не завжди спостерігається критичне визнання ними скоєного правопорушення, усвідомлення соціальної й правової відповідальності. Нестійкість психічного розвитку деяких підлітків,